

گستره وجود سیال در قلمرو هستی

محمد مهدی کامالی^۱، محمد محسن کامالی^۲

چکیده

حکیمان مسلمان به تبع ارسطو ماده را منشأ تحولات و تغییرات اشیاء معرفی نموده‌اند و از آنجاکه آن را ملازم با جسم و جسمانیات دانسته‌اند، دایره وجودات متغیر و سیال را به عالم جسم منحصر کرده‌اند. آنها برای اثبات تلازم ماده و صورت جسمیه و انحصار هیولی به عالم طبیعت، ادله مختلفی اقامه نموده‌اند.

در این مقاله با نقد این ادله، این مسأله را مورد تأمل و کنکاش قرار داده‌ایم [تا ببینیم] با مخدوش شدن ادله مذکور، گستره وجود سیال تا چه حد بوده و دایره تحولات عالم تا کجا گسترش خواهد یافت؟ با توجه به ادله عقلی و نقلی، آنچه در نهایت حاصل شده این است که سیلان امری مشکک بوده و ناشی از ضعف و نقص وجودی است و براین اساس دایره وجود سیال همه وجودات امکانی را - بسته به نقص و ضعفی که دارند - در بر گرفته و بالتبع زمان به ساحت ماوراء طبیعت تسری خواهد یافت.

واژگان کلیدی: وجود سیال، ماده، زمان، حرکت، تشکیک.

۱. استادیار و عضو هیئت علمی پژوهشکده علوم اسلامی بنیاد پژوهشهای آستان قدس رضوی (نویسنده مسئول)

kamali@islamic-ri.ir

mohammadmohsenkamali@gmail.com

۲. دانش آموخته سطح سه مرکز تخصصی آخوند خراسانی علیه السلام

مبانی هستی‌شناختی و انسان‌شناختی سریان انسان کامل در مراتب هستی از منظر عرفان اسلامی

داریوش رجیبی^۱، احمد سعیدی^۲

چکیده

در یک تقسیم‌بندی کلی، مباحث عرفان نظری به دو بخش «توحید و موحد» تقسیم می‌شود. بخش دوم به بررسی حقیقت انسان، جایگاه او در نظام هستی و رابطه او با حق تعالی می‌پردازد. در این بخش از علم عرفان نظری، یکی از مسائل اساسی که در فهم بسیاری از مسائل مهم دیگر عرفان نیز کارگشاست، مسأله سریان انسان کامل در مراتب عالم است. روشن است که دستیابی به فهم دقیق و صحیح از این مسأله مهم عرفانی، بر تبیین دقیق مبانی آن توقف دارد. ما در این نوشتار با روش تحلیلی - توصیفی، به واکاوی مبانی هستی‌شناختی و انسان‌شناختی سریان انسان کامل در مراتب هستی پرداخته‌ایم و در نهایت به این نتیجه رسیده‌ایم که وحدت شخصی وجود، شمول و سریان اسم جامع الله، اتحاد انسان کامل با اسم جامع الله و روح بودن انسان کامل نسبت به عالم، از جمله مهم‌ترین مبانی این دیدگاه عرفانی در زمینه سریان انسان کامل در عالم به‌شمار می‌روند.

واژگان کلیدی: سریان، انسان کامل، مراتب هستی، عرفان، اسماء، اسم جامع الله.

۱. دانشجوی دکتری فلسفه اسلامی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ☞ mortaza011@gmail.com

۲. استادیار و عضو هیئت علمی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ☞ hmdsaeeidi67@yahoo.com

تحلیل عقل نظری و عقل عملی در اندیشه فخر رازی

(از گونه‌شناسی کمالات قوا تا واکاوی ارتباط آنها در زیست سعادت‌مندان)

هاشم قربانی^۱

چکیده

جستار حاضر به تحلیل قوای نظری و عملی از حیث کمال محوری و شمارش و سطح‌بندی موارد عینی کمالات از دیدگاه فخر رازی می‌پردازد. این تحلیل در طراحی اخلاق‌نگاری فلسفی رازی اهمیت والایی دارد. هدف پژوهش دست‌یابی به سامانه فکری رازی در بازتعریف قوه نظری و عملی و گونه‌شناسی کمالات انسان و طراحی مؤلفه‌های زیست سعادت‌مندان است. روش این پژوهش، تحلیلی - عقلی، با به‌کارگیری شیوه مقایسه‌ای در برخی جایگاه‌هاست. بر پایه دیدگاه رازی، عقل عملی و نظری هر دو حیثیتی ادراکی‌اند؛ یکی شناخت امور ناظر بر واقع است و دیگری شناخت خیرها از حیث عمل به آنها.

با تحلیل کمالات این دو قوا، به طراحی دیدگاهی جامع از کمالات قوا با عنوان کمالات میانی و کمالات بنیادین پرداخته می‌شود. رازی کمالات بنیادین را در فراسوی تحلیل‌های اعتدال‌گروی ارسطویی و در پیوند با مؤلفه‌های دینی مطرح می‌سازد. ارزش‌مندی زیستن و سعادت‌مندی نزد رازی در بعد شناختی، فراتر از روش متأملانه عقلانی است و بر متعلق آن ناظر است و در بعد عملی بر منش اخلاقی استوار است. علاوه بر موارد مذکور، در این مقاله به برخی صورت‌بندی‌های ارتباط قوای نظری و عملی متناظر با تحلیل رازی نیز پرداخته‌ایم؛ از جمله: صورت‌بندی استنتاجی مبتنی بر بهره‌وری عقل عملی از احکام کلی عقل نظری، صورت‌بندی مبتنی بر تقسیم گزاره‌های اخلاقی حوزه عقل عملی به بی‌نیاز از تأمل و نیازمند به تأمل و صورت‌بندی مبتنی بر ارتباط فعل و نتیجه آن با شاخص‌های کلان معرفت‌الهی و قرب‌الهی.

واژگان کلیدی: قوای نظری و عملی، کمال، اخلاق، شناخت، سعادت.

۱. استادیار و عضو هیئت علمی دانشکده علوم و تحقیقات اسلامی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ع)

تحلیل کثرت اسماء و صفات الهی در حکمت متعالیه

حجت اسعدی^۱، عباس جوارشکیان^۲، سیدمرتضی حسینی شاهرودی^۳

چکیده

تحلیل نحوه سازگاری و انتشاء کثرت اسمائی و صفاتی از ذات واحد و بسیط حق تعالی، نخستین بار در حکمت متعالیه تبیین دقیق شده است. اما آیا می‌توان برداشت متعارف از کلام صدرالمتألهین مبنی بر انتزاع مفاهیم متعدد و متکثر از ذات واحد و نیز حقیقی بودن اسماء و صفات را نظر نهایی وی دانست یا نه؟

با بررسی و تحلیل مبانی حکمت صدرایی، این نتیجه به دست می‌آید که نه می‌توان انتزاع مفاهیم متکثر را از ذات حق تعالی در عین پذیرش بسیط الحقیقه بودن و وحدت حقه حقیقه خداوند پذیرفت و نه می‌توان اسماء و صفات را به نحو منحاز حقایق عینی دانست و در عین حال قائل به عینیت ذات و صفات و مستجمع جمیع کمالات و کل الاشیاء بودن حضرت حق نیز شد. راه حل رفع این تعارض، ارائه نظریه «کثرت تحلیلی اسماء و صفات» است که بر اساس آن، چون وجود و موجود منحصر در ذات واحدی است که واجد جمیع کمالات نامتناهی وجودی است، این کمالات - که از آنها تعبیر به صفات می‌شود - از «تحلیل وجود» به دست می‌آید و بر وجود حمل می‌گردد. در این رویکرد، بر خلاف نظریه انتزاع که در آن منتزاع و منتزع منه (هر دو) اصیل هستند، منتزع اعتباری و منتزع منه اصیل است و منطق حاکم بر رابطه ذات و صفات، نفی عینیت در عین نفی غیریت می‌باشد.

واژگان کلیدی: اسماء و صفات الهی، تحلیلی بودن اسماء و صفات، حکمت متعالیه

h.asadi@mail.um.ac.ir

۱. دانشجو دکتری حکمت متعالیه دانشگاه فردوسی مشهد

javareshki@um.ac.ir

۲. دانشیار و عضو هیئت علمی دانشگاه فردوسی مشهد (نویسنده مسئول)

shahrudi@um.ac.ir

۳. استاد و عضو هیئت علمی دانشگاه فردوسی مشهد

بازخوانی رویکرد اندیشمندان شیعه به روایات نخستین مخلوق

عبدالله میراحمدی^۱، زهرا اسعدی سامانی^۲

چکیده

در روایات اسلامی موارد متعدد و مختلفی برای نخستین مخلوق بیان شده است. از مهم‌ترین مصادیق ذکر شده می‌توان به نور پیامبر اکرم ﷺ و اهل بیت ﷺ، روح، عقل، آب و قلم اشاره کرد. این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی، دیدگاه‌های اندیشمندان، به‌ویژه صاحب‌نظران شیعه را در حل تعارض این روایات بررسی می‌کند. با جست‌وجو در این دیدگاه‌ها درمی‌یابیم که محدثان در توجیه این اختلافات، یا به جمع بین روایات پرداخته و همه آنها را مفاهیم متعددی از یک مصداق می‌شمارند و یا با جدا کردن عالم جسمانی از عالم روحانی در عالم جسمانی «آب»، و در عالم روحانی «عقل» را نخستین مخلوق می‌دانند. بیشتر فلاسفه و عرفا در تحلیل عقلی خود با استفاده از قاعده الواحد، صادر اول و مخلوق اول را یکی دانسته‌اند. فلاسفه نام عقل را بر آن نهاده‌اند و عرفا تعبیر نور، حقیقت محمدیه و وجود منبسط را به کار برده‌اند. برخی نیز مخلوق اول و صادر اول را از هم جدا دانسته و موارد به کار رفته در روایات را قابل تطبیق بر خلقت نوری حضرت محمد ﷺ به‌عنوان نخستین مخلوق می‌دانند.

واژگان کلیدی: نخستین مخلوق، صادر اول، قاعده الواحد، مصادیق خلقت نخستین، رویکردهای اندیشمندان شیعه.

mirahmadi_a@khu.ac.ir

zahrasmamianiasadi@yahoo.com

۱. استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه خوارزمی

۲. دانش پژوه سطح چهار حوزه علمیه رفیعه المصطفی

سودگروی اخلاقی در آینه قرآن و عقل

امیر حسین پاشایی^۱، هادی صادقی^۲

چکیده

سودگروی که با نام‌های دیگری همچون فایده‌گرایی، مکتب اصالت فایده و همه‌گروی نیز شناخته می‌شود، یکی از رایج‌ترین نظریات هنجاری در فلسفه اخلاق است که با محور قرار دادن اصل سود، افعال را بر اساس نتایجی که برای بیشترین افراد به‌دنبال دارد، ارزش‌گذاری می‌کند. این نظریه از زمان ارائه نظام‌مندش توسط «جرمی بنتام» تاکنون، تقریرات، تعدیل‌ها، نقدها، مخالفان و موافقان فراوانی را به خود اختصاص داده است که بیشتر آنها در سنت فلسفی غرب و با نگاهی کلان و اجتماعی شکل گرفته است. ما در این تحقیق بر آن شدیم که این نظریه اخلاقی را در بعد رفتار فردی از منظر قرآن و عقل بررسی کنیم. در این راستا پس از تقریر و تبیینی جامع، مهم‌ترین اشکالات سودگروی مطرح شده و در آینه آموزه‌های قرآنی سنجیده می‌شود. نتیجه آنکه اشکالات این نظریه با توجه به آیات قرآن، مانع از آن است که آن را نظریه معیار قرآنی در اخلاق فردی یا اخلاق خرد محسوب کنیم.

واژگان کلیدی: سودگرایی اخلاقی، فایده‌گرایی، اصل سود، قرآن، عقل.

۱. دانشجوی دکتری دین‌پژوهی دانشگاه ادیان و مذاهب و پژوهشگر پژوهشگاه قرآن و حدیث

pashaei61@gmail.com

sadeqi.hadi@gmail.com

۲. استاد و عضو هیئت علمی دانشگاه قرآن و حدیث

فلسفه مضاف پیشین؛ بستر معرفتی تحول در علوم انسانی

مهدی عبداللهی^۱

چکیده

عنوان «فلسفه» در خلال تاریخ فلسفه غرب و فلسفه اسلامی، معانی و کاربردهای گوناگونی داشته است. این اصطلاح - که در اصل لغتی یونانی به معنای دوست‌داری دانش بوده - در ابتدا به معنای همه علوم بشری به کار می‌رفته است و در نوپدیدترین معنای آن، «روش عقلی در تحقیق» از آن قصد می‌شود. معنای اخیر، زمینه پیدایش اصطلاح «فلسفه مضاف» در اندیشه اسلامی شده است و برخی اندیشمندان معاصر با نظر به پاره‌ای مسائل مطرح در مغرب زمین، این اصطلاح را ابداع کرده و سپس، نظر به اینکه موضوعات متعددی را می‌توان به روش عقلی بررسی کرد، آن را به «فلسفه‌های مضاف به علوم» و «فلسفه‌های مضاف به امور» تقسیم کرده‌اند.

به اعتقاد نگارنده، اصطلاح فلسفه مضاف نه‌تنها در اندیشه غربی معادلی ندارد، بلکه کاربست گسترده آن غیر منطقی و زیان‌بار است. هیچ الزام منطقی یا فایده علم‌شناختی بر این مسأله مترتب نیست که ما با ابداع این اصطلاح بر هر آنچه موضوع پژوهش عقلی است، مهر فلسفه مضاف بنهیم. افزون بر اینکه در این فرض، دیگر فلسفه مطلق نخواهیم داشت. آنچه برای سنت فکری ما سودمند است، فلسفه‌های مضاف به علوم است که مهم‌ترین بخش آنها بررسی بنیادهای فلسفی علوم انسانی است.

واژگان کلیدی: فلسفه مضاف، روش تحقیق، علوم انسانی، مابعدالطبیعه

سیر انفسی در مکتب ودانته و حکمت متعالیه صدرایی

الهه السادات سجاددوست^۱، علیرضا خواجه‌گیر^۲، مجتبی جعفری اشکاوندی^۳، علی ملک‌زاده^۴

چکیده

شناخت انسان و چگونگی ارتباط با خداوند از مهم‌ترین مباحث عرفانی در آیین هندو و عرفان اسلامی است. از مفاهیمی که در تبیین این ارتباط لازم است مورد بررسی قرار گیرد، مفهوم «آتمن و برهمن» در مکتب ودانته و «خدا و نفس» در حکمت متعالیه صدرایی و مراتب آن دو است. علاوه بر این عناصر، مؤلفه‌های معرفت‌شهودی یا برتر و خودشناسی نیز در اتحاد خداوند و انسان دارای نقش بالایی است که شارحان مکتب متعالیه و مفسران مکتب ودانته به تبیین و تفسیر آنها پرداخته‌اند. در این پژوهش تلاش شده تا علاوه بر بیان این عناصر مشترک، به بررسی موانع وصول به معرفت حقیقی و خودشناسی نیز پرداخته شود؛ زیرا شناخت این مؤلفه‌ها مقدمه و زمینه‌ساز رسیدن به این هدف متعالی است. از جمله موانع مشترک در وصول به این معرفت حقیقی، تکیه بر علوم ظاهری و حسی، اعمال ظاهری، خواهش‌ها، آرزوها و تعلقات مادی است. غایت سیر انفسی و درونی در این دو مکتب با توجه به مراتب نفس از مرتبه ظاهری به مرتبه باطنی و اتصال به مراتب حق معنا پیدا می‌کند. در این پژوهش با تأکید بر متون دینی هندو، از جمله اوپانیشادها و کتب حکمت متعالیه صدرایی، تلاش شده است این مسأله با بهره‌گیری از روش تحلیلی - توصیفی مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد.

واژگان کلیدی: ودانته، آتمن، برهمن، معرفت، خودشناسی، حکمت متعالیه.

۱. دانشجوی دکتری فلسفه و کلام اسلامی، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی elham.s1348@gmail.com
۲. استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه شهرکرد a.khajegir1350@gmail.com
۳. استادیار و عضو هیئت علمی، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی (نویسنده مسئول) mojtabajafarie@yahoo.com
۴. استادیار و عضو هیئت علمی، واحد شهرکرد، دانشگاه آزاد اسلامی malekzadeh-ali@yahoo.com